

Olena Romanenko

REVOLUTION vs EVOLUTION: DYNAMICS OF MODERN UKRAINIAN LITERARY PROCESS

The article analyzes the themes and issues of modern Ukrainian literature in the context of the concepts of "evolution" and "revolution". It is systematized basic features and phenomena of contemporary literary process in Ukraine such as festivals, literary community, public discussions, critical reviews in the media. It is examined peculiarities of the development of subjects and problems of Ukrainian literature in the 1980s and early 2000s, formulated two models for the development of modern Ukrainian literature. The first model is focused on the national narrative and display of the traumatic experience of the Ukrainian nation in the 19th-20th century, the searches for identity and lyrical and psychological reflection in prose. The second model is focused on social narrative and experience of overcoming of social events of 1980-1990s, the neorealism as dominant style prose.

The created model for the development of modern literary process makes it possible to determine those tendencies that were relevant for the literature of Ukraine in the 1980s-1990s, as well as those that will become leading in the 2000s. The author emphasizes the fundamental continuity of the aesthetic experience of the Sixties and the generation of the 1980-1990s, and expressive difference between the aesthetic experience of the generation that came into the literature in the 2000s.

Key words: national and social narrative, community of memory, community of experience, event, genre modification, evolution of literary process, revolution of literary process.

УДК 821.161.2

Ольга Циганок

УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ СТОЛІТТЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПРОСВІТНИЦТВА (ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ)

У статті ведеться наукова полеміка з авторами розділу «Література пізнього бароко» (друга половина ХVІІІ ст.) другого тому «Історії української літератури» (2014). Стверджується, що літературу цього періоду слід розглядати як в руслі бароко, так і Просвітництва. Особлива увага звертається на правомірність віднесення до української культури не лише творчості полоноталатиномовних авторів епохи Ренесансу й бароко українського походження, вихідців із українських земель або їх мешканців, а й спадщину відповідних творців доби Просвітництва, які писали російською мовою. У публікації стверджується, що вивчення оригінальної літератури другої половини ХVІІІ ст. може відбуватися у таких основних напрямках: джерелознавчі студії рукописів вітчизняних одописців; дослідження проблематики класицизму в давньому українському письменстві; сучасне прочитання творчості В.В. Капніста, зокрема його листів ХVІІІ ст.; науковий опис літературної спадщини І. Фальковського.

Ключові слова: Просвітництво, українська література, друга половина ХVІІІ ст.

В академічній «Історії української літератури» (2014) письменство другої половини ХVІІІ ст. окреслюється як література пізнього бароко [6, 619–799]. Ця тенденція не нова; сягає праць Василя Яременка та Валерія Шевчука [12]. Однак домінантною ідеєю в європейській культурі ХVІІІ ст. було просвітництво, тому все століття нерідко називають добою Просвітництва. У популярному вітчизняному літературознавчому словнику-довіднику відсутня стаття «Просвітництво», хоч достатньо уваги приділено Відродженню і бароко [7].

Мета цієї публікації — спробувати довести, що українське письменство другої половини ХVІІІ ст. творилося не лише в руслі пізнього бароко, а й просвітництва. Ми ставимо перед собою такі завдання: звернути увагу на нове розуміння просвітництва у науковій літературі кінця ХХ — початку ХХІ ст.; виділити просвітницькі тенденції в українському письменстві другої половини ХVІІІ ст., накреслити основні напрями вивчення літератури цього періоду.

У науковій літературі натрапляємо на різні погляди на просвітництво. Український історик

літератури Б. Шалагінов визначає його як «широкий інтелектуальний рух за перегляд з позицій раціоналізму і сенсуалізму всіх основ життя людини у суспільстві: ідеологічних, релігійних, моральних, культурно-естетичних» [13, 266].

Дослідниця історії педагогіки Г. Антонюк зазначає: «У XVIII ст. у Західній Європі панівною стає ідеологія Просвітництва, основними рисами якої є популяризація наукового знання, пропаганда ідей добра, соціальної справедливості, залежності суспільного прогресу від поширення освіти. Розвиваючись у такому контексті, освіта в Україні синтезувала кращі риси західноєвропейської передової науки на основі вітчизняної греко-візантійської традиції і сприяла їх засвоєнню у своєму культурно-освітньому просторі» [2].

Історик філософії В. Литвинов звернув увагу на два розуміння терміна «просвітництво» (*фр.* siècle des lumières, *нім.* Aufklärung, *англ.* The Enlightenment, *рос.* просветительство, *польс.* Oświecenie): 1) культурна течія в історії Європи XVII–XVIII ст.; 2) у ширшому розумінні — епоха в історії європейської культури між бароко і романтизмом. Дослідник зазначає: «Будучи закономірним щаблем у культурному розвитку будь-якої держави, що вступає на шлях капіталістичних відносин, Просвітництво, незалежно від національних особливостей його прояву в тій або іншій країні, вирізняється певною сукупністю спільних рис, серед яких: демократизм, пов'язаний із необхідністю прилучення до культури й знань широких верств суспільства; раціоналізм, що означає віру в безмежні можливості людського розуму; історичний оптимізм, віра в прогрес науки й суспільства, у наявність єдиної мети історичного розвитку» [8]. Учений пише про другу половину XVIII ст. як про зріле (високе) Просвітництво.

Дослідники XIX ст. і більшої частини XX ст. дивилися на просвітництво крізь призму Французької революції як на однорідний ідейний блок. У його основі — праці видатних мислителів, інтелектуалів-реформаторів від Локка до Юма, від Монтеск'є до Руссо, від Лейбніца до Канта, а також їхніх послідовників у Італії, Іспанії, Португалії, Польщі, Росії, на Балканах тощо. Просвітництво неодмінно співвідносили з революцією та її наслідками, що призводило для спрощення і викривлення реальної картини світу.

В останній третині XX ст. прийшло розуміння просвітництва як наразі малодослідженого культурного феномену, як особливої культурної епохи, як «історичного світу», який необхідно вивчати і реконструювати, а також усвідомлення реальної складності та суперечливості цього світу, особливої ролі транснаціональних культурних зв'язків. В. Склокін звертає увагу на різноманітність просвітництва і підсумовує: «У сучасній дослідницькій перспективі домінує думка про Просвітництво як

низку дискусій довкола кількох ключових питань» [11, 152]. На питання, чи існувало українське просвітництво, учений дає позитивну відповідь, «але шукати його треба не завжди там і тоді, де його шукали раніше» [11, 154].

В основі термінів «просвітництво», «просвітники» лежить слово «просвіта» — розповсюдження знань (як процес, так і відповідна діяльність). Публікація словників, стандартизація мов, видання енциклопедій — усе це робилося не для інтелектуальних еліт, а передбачало значну читацьку аудиторію. Суттєвою відмінністю епохи Просвітництва від попередніх було те, що в цей час почало складатися громадське життя, а здешевлення книгодрукування уможливило появу масового читача. З'явилися велика кількість дешевих книжок для нижніх класів і верства літераторів, які заробляли їх написанням собі на хліб. Це був масовий рух, у якому переплелися високе письменство і літературна піна.

Як зазначає знавець англійської літератури доби Просвітництва М.П. Алексеев, мемуари, записки, біографії, поради, трактати, правила, невігадливі розповіді про подорожі у заморські краї, корабельні щоденники тощо давали корисну практичну інформацію і пробуджували дух підприємництва. Така книга повчального характеру в кращому значенні цього слова навчала праці, винахідливості, мистецтву перемагати скрутні обставини, підкоряти природу людській волі [1, 11]. Читачі шукали у літературі приклади таких людей, переймали їхню енергію та наполегливість, прагнули вивести життєві правила з досвіду інших.

Європейське просвітництво не було однорідним. У вже об'єднаній Франції воно відразу мало політичний, визвольний характер, стало політичним рухом, який прагнув ліквідувати феодалізм. Перед німецьким просвітництвом стояли завдання національного об'єднання країн і підготовки буржуазної революції. Польські та німецькі дослідники пишуть про християнське, чи католицьке Просвітництво як ранній його етап. Білоруський вчений Е.К. Дорошкевич ще 1967 р. зазначав: «У Білорусії наприкінці XVIII — на початку XIX ст. немовби зустрілися польське і російське Просвітництво, це стало специфічною рисою розвитку культури і філософії в нашому краї. У цьому виявилися деякі спільні інтернаціональні риси філософії Просвітництва» [5, 5–6].

В. Склокін вважає, що серйозне обговорення українського Просвітництва мало б наразі охоплювати три основні питання: періодизацію, специфіку українського дискурсу та взаємини між українським, західним та російським Просвітництвом [11, 154]. Сподіваємося, що ці питання будуть дискутуватися на Міжнародній конференції «Що таке Просвітництво? Нові відповіді на старе питання» («L'Identité des Lumières:

nouvelles approches»), 26–28 червня 2017 р., м. Москва, музей-садиба Кусково, неупереджено і політично не заангажовано досліджуватимуться у Центрі вивчення доби Просвітництва Бібліотеці Вольтера Російської національної бібліотеки [3].

В. Склокін звернув увагу на те, що вітчизняні історики філософії відстояли приналежність до української традиції Феофана Прокоповича та Григорія Сковороди, але майже без бою здали Якова Козелецького та Семена Десницького [11, 148]. Про цих останніх дослідник зазначає так: «Обидва походили з Гетьманщини, але були носіями російської імперської ідентичності й у своїх працях апелювали до імперського суспільства загалом. З огляду на це, можливо, в даному разі слід відійти від суперечки про українське чи російське Просвітництво і зосередитися на аналізі Просвітництва імперського, яке було гібридним за своєю природою і поєднувало елементи різних національних традицій» [11, 156].

Аналізуючи історико-культурні обставини другої половини XVIII ст., автори «Історії української літератури» зазначають: «За тогочасних обставин, не маючи можливості реалізувати себе на батьківщині, випускники не тільки шукали чинів, а й прагнули реалізувати себе як перекладачі, видавці, педагоги в столицях метрополії — Петербурзі та Москві. Вихідці з України (Г. Козицький, М. Мотоніс, Г. Полетика, Г. Брайко, Я. Козелецький, Ф. Туманський, П. Богданович, Л. Січкарьов, В. Рубан, В. Капніст та ін.) зробили великий внесок у поширення ідей Просвітництва, в ознайомлення освічених верств із класичною літературою, науковими працями європейських учених. Вони перекладали праці французьких просвітників, видавали популярні журнали, займалися літературною творчістю» [6, 628].

У європейській літературі XVIII ст. паралельно розвивалися три основні художні напрями — просвітницький класицизм, просвітницький реалізм і сентименталізм. Деяко осторонь стояло мистецтво рококо, тісно пов'язане з бароко. В «Історії української літератури» (2014) про вітчизняне письменство другої половини XVIII ст. зазначено так: «В українській літературі на цей час визначально залишається стилістична барокова домінанта (попри поширення “шкільного класицизму”, що унаслідок несприятливих соціально-історичних умов так і не зміг перерости у “класицизм високий”, котрий проявлявся в українській літературі лише спорадично [посилання: Наливайко Д. Искусство: направления, течения, стили. — К., 1981. — С. 169–170]. Те саме стосується і Просвітництва, для якого в Україні не склалися відповідні умови, отож окремі положення цього інтелектуального загальноєвропейського руху спостерігаються хіба у працях (в основному морального плану) Феофана Прокоповича, Лаврентія Горки, Ігнатія Максимовича» [6, 656].

На нашу думку, були в тогочасній Україні і просвітництво, і «високий класицизм», але вже багато десятиліть вони ігноруються «народницьким» літературознавством, оскільки пам'ятки творилися переважно російською мовою. Однак, як справедливо зауважував Олекса Мишанич, «кожен автор є слугою свого часу» [9, 341]. Посилаючись на монографію сучасних англійських дослідників Джонса і Гареса, В. Склокін зазначає: «Просвітництво Прокоповича й Петра І, як згодом і Катерини II, спиралося насамперед на німецькі камералістські зразки і проголошувало пріоритет громадянського обов'язку, служби й відповідальності над індивідуальними правами» [11, 156]. Таким чином, високі жанри на теренах Російської імперії у добу Просвітництва закономірно писалися державною російською мовою, але це не причина, щоб відлучати їх творців, зокрема одописців, від української культури.

Вважаємо, що варто особливу увагу звернути на елітарну вітчизняну літературу другої половини XVIII ст. і серйозно взятися за її дослідження. Це може відбуватися у таких напрямках.

1. Джерелознавчі студії — вивчення творчості вітчизняних одописців. Жанр оди був одним із занедбаних у нашій науці в класичному та вульгарно-соціологічному літературознавстві упродовж двохсот років. Однак, за словами Михайла Возняка, величальні оди настільки характерні для XVIII ст., як панегірики та риторичні проповіді для XVII ст. Таким чином, оди на честь високих персон аж ніяк не можна назвати нечисленими зразками класицистичної поезії в Україні, як це робить «Історія української літератури» (2014) [6, 703]. Дмитро Чижевський писав про оду як найулюбленіший жанр лірики класицизму. Досі писані на українських землях твори цього жанру ще навіть не зібрано, значна частина їх залишається в рукописах. Тільки у першому фонді Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі — ІР НБУВ) ми натрапили на дев'ять рукописних збірників, які містять оди російською та польською мовами (шифри 683 (1208), 918, 2862, 6692, 6721, 7540–7542, 7606). Необхідно дослідити, які з цих творів переписані з друкованих видань, які перекладні, які оригінальні. Маємо перші зрушення у цьому напрямі — дисертацію К.В. Богатирьової, яка розкриває широкому науковому загалу багатство вітчизняної одичної творчості. У цій роботі проаналізовано твори 28 авторів XVIII — першої третини XIX ст., які представляють київську, харківську, закарпатську, галицьку та петербурзьку школи (К.В. Богатирьова називає ці осередки «центрами одописання») [4].

2. Із попереднім питанням пов'язане дослідження класицизму в давньому українському письменстві. XVIII ст. в історії вітчизняної літератури — це доба змагання бароко і класицизму.

У літературознавчому словнику-довіднику зазначається: «В Україні класицизм не зміг у силу несприятливих історичних обставин розвинути як цілісна структурована система, переважно орієнтувався на низькі жанри (очевидно, під впливом низового бароко)» [7, 345]. Таку дослідницьку позицію можна пояснити тим, що його високі жанри українські фахівці не вивчали, бо у XVIII ст. вони творилися переважно російською мовою. Нині в літературознавстві прийнята думка про багатомовність літературного процесу в давній Україні [12 та ін.]. Відкинувши, за словами Юрія Шевельова, окуляри романтизму і популізму, сучасні дослідники мають аналізувати весь масив літературних пам'яток, причому дивитися на них не тільки очима сучасної людини, а зануритися в тогочасне духовне життя. Високі жанри тогочасних української та російської літератур творилися в єдиному культурному просторі Російської імперії. Наукова об'єктивність зобов'язує досліджувати літературний процес другої половини XVIII ст. «sine ira et studio» (без гніву і пристрасті).

3. Сучасне прочитання творчості великого українського патріота В.В. Капніста (1758–1823), найбільш відомого як автора «Оди на рабство» (написана 1782 чи 1783 р.) У цьому творі гостро

критикується російська колоніальна політика на українських землях (запровадження кріпосного права у Слобідській та Лівобережній Україні; за іншою версією, автор протестує проти ліквідації Гетьманщини). Об'ємний архів Капністів зберігається в ІР НБУВ. На особливу увагу заслуговують листи, які свого часу (1960) Д. Бабкін опублікував фрагментарно. О. Оглоблин, посилаючись на М. Ткаченка, зазначає, що найбільше листів припадає на 1791–1796 рр. [10, 193].

4. Науковий опис оригінальної та перекладної літературної спадщини Івана (у чернецтві Іриней) Фальковського (1762–1823) — українського науковця (історика, математика, географа, астронома), поета, ректора Києво-Могилянської академії, єпископа Чигиринського, Смоленського і Дорогобузького. На думку деяких дослідників, Фальковський був найобдарованішим серед усіх відомих у Російській імперії вчених кінця XVIII — початку XIX ст. (писав російською, німецькою, латинською та французькою мовами). Значна частина багатой рукописної спадщини великого полтавця зберігається в Києві.

Таким чином, українська література другої половини XVIII ст. має аналізуватися крізь призму не лише бароко, а й епохи Просвітництва у її сучасному розумінні.

ДЖЕРЕЛА

1. Алексеев М.П. Даниэль Дефо и его роман «Робинзон Крузо» / М.П. Алексеев // Дефо Д. Робинзон Крузо : роман. — М., 1988. — С. 5–18.
2. Антонюк Г.Д. Ідеї раннього Просвітництва в освітньо-культурному просторі України XVII — першої половини XVIII ст. [Електронний ресурс] / Г.Д. Антонюк. — Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc.../Anton.pdf
3. Библиотека Вольтера [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nlr.ru/voltaire/>
4. Богатирьова К.В. Ода в українській літературі XVIII — першої третини XIX ст. (історія і поетика) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Катерина Василівна Богатирьова. — Київ, 2014. — 239 с.
5. Дорошкевич Э.К. Аниол Довгрид — мыслитель эпохи Просвещения / Э.К. Дорошкевич. — Минск : Наука и техника, 1967. — 156 с.
6. Історія української літератури : у 12 т. / наук. ред. Віра Сулима, Микола Сулима. — Київ : Наук. думка, 2014. — Т. 2: Давня література (друга половина XVI–XVIII ст.). — 840 с.
7. Літературознавчий словник-довідник [за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка]. — 2-ге вид. — К. : ВЦ «Академія», 2007. — 752 с.
8. Литвинов В.Д. Просвітництво / В.Д. Литвинов // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2012. — Т. 9. — С. 36.
9. Мишанич О. З минулих літ: літературознавчі статті й дослідження минулих років / Олександра Мишанич. — К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. — 392 с.
10. Оглоблин О. Берлінська місія Капніста 1791 р. / Олександр Оглоблин // Український історик. — 1974. — № 1–3. — С. 85–103.
11. Склокін Володимир. Чи існувало українське Просвітництво? Кілька міркувань із приводу незавершеної історіографічної дискусії / Володимир Склокін // Київська академія. — 2014–2015. — Вип. 12. — С. 146–159.
12. Слово многоцінне : [хрестоматія укр. літ., створ. різ. мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV–XVI ст.) та в епоху Бароко (кінець XVI–XVIII ст.) : в 4 кн. ; упоряд.: В. Яременко, В. Шевчук]. — К. : Аконтіт, 2006. — Кн. 4: Література пізнього Бароко (1709–1798 рік). — 2006. — 800 с.
13. Шалагінов Б.Б. Зарубіжна література: Від античності до початку XIX ст.: іст.-естет. нарис / Б.Б. Шалагінов. — К. : ВД «КМ Академія», 2013. — 368 с.

14. Klimowicz Mieczysław. Oświecenie (pierwsze wydanie 1972). Państwowe Wyd. Naukowe (wydania także w: 1975, 1977, 1980, 2002 etc).

REFERENCES

1. Alekseiev M.P. Daniel Defo i yogo roman «Robinzon Kruzo» / M.P. Alekseiev // Defo D. Robinzon Kruzo : roman. — M., 1988. — S. 5–18. — (in Russian).
2. Antoniuk H. D. Idei rannioho Prosvitnytstva v osvithnio-kulturnomu prostori Ukrainy XVII — pershoi polovyny XVIII st. [Elektronnyi resurs] / H.D. Antoniuk. — (in Ukrainian). — Rezhym dostupu : www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc.../Anton.pdf
3. Biblioteka Voltera [Elektronnyi resurs]. — (in Russian). — Rezhym dostupu : <http://www.nlr.ru/voltaire/>
4. Bohatyriova K.V. Oda v ukrainskii literaturi XVIII — pershoi tretyny XIX st. (istoriia i poetyka) : dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.01 / Kateryna Vasylyvna Bohatyriova. — Kyiv, 2014. — 239 s. — (in Ukrainian).
5. Doroshkevich E.K. Aniol Dovgrid — myslitel epokhi Prosveshcheniia / E.K. Doroshkevich. — Minsk : Nauka i tekhnika, 1967. — 156 s. — (in Ukrainian).
6. Istoriiia ukrainskoi literatury: u 12 t. / nauk. red. Vira Sulyma, Mykola Sulyma. — Kyiv : Nauk. dumka, 2014. — T. 2: Davnia literatura (druha polovyna XVI–XVIII st.). — 840 s. — (in Ukrainian).
7. Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk [za red. R.T. Hromiaka, Yu.I. Kovaliva, V.I. Teremka]. — 2-he vyd. — K.: VTs «Akademiiia», 2007. — 752 s. — (in Ukrainian).
8. Lytvynov V.D. Prosvitnytstvo / V.D. Lytvynov // Entsyklopediia istorii Ukrainy : u 10 t. / redkol.: V.A. Smoliiy (holova) ta in. ; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. — K. : Nauk. dumka, 2012. — T. 9. — S. 36. — (in Ukrainian).
9. Myshanych O. Z mynulykh lit: literaturoznavchi statti i doslidzhennia mynulykh rokiv / Oleksa Myshanych. — K. : Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2004. — 392 s. — (in Ukrainian).
10. Ohloblyn O. Berlinska misiia Kapnisty 1791 r. / Oleksandr Ohloblyn // Ukrayinskyi istoryk. — 1974. — № 1–3. — S. 85–103. — (in Ukrainian).
11. Sklokin Volodymyr. Chy isnuvalo ukrainske Prosvitnytstvo? Kilka mirkuvan iz pryvodu nezavershenoi istoriohrafichnoi dyskusii / Volodymyr Sklokin // Kyivska akademiia. — 2014–2015. — Vyp. 12. — S. 146–159. — (in Ukrainian).
12. Slovo mnohotsinne: [khrestomatiia ukr. lit., stvor. riz. movamy v epokhu Renesansu (druha polovyna XV–XVI st.) ta v epokhu Baroko (kinets XVI–XVIII st.) : v 4 kn. ; uporiad.: V. Yaremenko, V. Shevchuk]. — K. : Akonit, 2006. — Kn. 4: Literatura piznioho Baroko (1709–1798 rik). — 2006. — 800 s. — (in Ukrainian).
13. Shalahinov B.B. Zarubizhna literatura: Vid antychnosti do pochatku XX st.: ist.-estet. narys. / B.B. Shalahinov. — K. : VD «KM Akademiia», 2013. — 368 s. — (in Ukrainian).
14. Klimowicz Mieczysław. Oświecenie (pierwsze wydanie 1972). Państwowe Wyd. Naukowe (wydania także w: 1975, 1977, 1980, 2002 etc).

Ольга Цыганок

УКРАИНСКАЯ ЛИТЕРАТУРА ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XVIII ВЕКА С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ПРОСВЕЩЕНИЯ (К ПОСТАНОВКЕ ПРОБЛЕМЫ)

В статье ведется научная полемика с авторами раздела «Литература позднего барокко» (вторая половина XVIII в.) второго тома «Истории украинской литературы» (2014). Утверждается, что литературу этого периода следует рассматривать как в русле барокко, так и Просвещения. Особое внимание обращается на правомерность отнесения к украинской культуре не только творчества полono- и латиноязычных авторов периода Ренессанса и барокко украинского происхождения, выходцев из украинских земель или их жителей, но и наследия соответствующих русскоязычных творцов эпохи Просвещения. В статье утверждается, что изучение оригинальной литературы второй половины XVIII в. может происходить в следующих основных направлениях: источниковедческие студии рукописей отечественных одописцев; исследование классицизма в древней украинской литературе; современное прочтение творчества В.В. Капниста, в частности его писем XVIII в.; научное описание литературного наследия И. Фальковского.

Ключевые слова: Просвещение, украинская литература, вторая половина XVIII в.

Olha Tsyhanok

UKRAINIAN LITERATURE OF THE SECOND HALF OF 18 CENTURY IN THE LIGHT OF ENLIGHTENMENT (TO THE FORMULATION OF THE PROBLEM)

This article is a polemic with the authors of the chapter "Literature of the late Baroque" (the second half of the 18th century) in the second volume of the "History of Ukrainian Literature" (2014). It is affirmed that the literature of this period should be seen not only in line with the Baroque, but the Enlightenment, too. The author of the article draws attention to the legality of referring to the Ukrainian culture of the Polish and Latin authors of the Renaissance and Baroque of the Ukrainian origin, natives of Ukrainian lands or their inhabitants, as well as appropriate creators of the Enlightenment who wrote in Russian. The author believes that the study of the original literature of the second half of the 18th century can occur in the following main areas: study of sources, of the manuscripts of the domestic poets who have written the odes; research of Classicism issues in the Old Ukrainian literature; modern rethinking of the V. Kapnist's works, including the letters from the 18th century; scientific description of the I. Falkovskiy's literary heritage.

Key words: Enlightenment, Ukrainian literature, second half of 18 century.

Yrd. Doç. Dr. Selahattin ÇİTÇİ¹

MİTHAT PAŞA HAYRANI BİR ŞAIR: FÂİK ÂLİ OZANSOY

Tanzimat döneminin önemli devlet adamlarından biri olan Mithat Paşa, Türk modernleşmesinde önemli bir yere sahiptir. Mithat Paşa, modern batılı düşünceye sahip olan ve II. Abdülhamid idaresine karşı olan aydınlar için abidevi bir şahsiyettir. Servet-i Fünûn şair ve yazarları da Mithat Paşa'ya büyük bir sevgi ve saygı beslerler. Bunlar arasında Süleyman Nazif ile Fâik Âli'nin ise ayrı bir yeri vardır. Her ikisi de siyasî, tarihî ve ailevi sebeplerden dolayı eserlerinde Mithat Paşa'dan takdir ve hayranlıkla bahsederler. Bu çalışmada Fâik Âli Ozansoy'un Mithat Paşa'ya olan hayranlığının siyasî, tarihî ve ailevi sebepleri araştırılacak, Mithat Paşa'nın Fâik Âli Ozansoy'un edebî şahsiyetine ve bürokratik hayatına tesiri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fâik Âli, Mithat Paşa, Modernleşme, Meşrutiyet, Hürriyet.

Ahmet Şefik Mithat Paşa (1822–1884), Âli Paşa ve Fuat Paşadan sonra Tanzimat'ın yetiştirdiği önemli devlet adamlarından biridir. Başarılı Tuna, Niş, Bağdat, Selanik, İzmir, Suriye ve Aydın valiliklerinin yanı sıra devrine göre oldukça ileri fikirlere sahip olması, liberal demokrasiyi, parlamenter sistemi, anayasal düzeni, kuvvetler ayrılığı ilkesini ve basın özgürlüğünü savunması, Kanun-ı Esasî'nin (1876) müessesisi olması ve "sui generis" şahsiyeti dolayısıyla kendisinden sonra gelen nesiller üzerinde büyük tesiri olur.

Mithat Paşa, Tanzimat'tan sonra yetişen gençler üzerinde derin izler bırakan bir devlet adamıdır. Devrin yenilikçi şairlerini/yazarlarını etkilediği gibi onlara hamilik yapan, mücadele azmi ve kolektif hareket etme şuru veren "unificateur" bir özelliğe sahiptir. Tuna Valiliği sırasında Ahmet Mithat Efendi'nin elinden tuttuğu gibi Leskofçalı Galip Bey'i de Rusçuk'a kendisi götürür. Paşa'nın Namık Kemal, Abdülhak Hamit, Ebüzziya Tefik, Tefik Fikret, Cenap Şahabettin, Süleyman Nazif ve Fâik Âli

üzerindeki tesirleri yadsınamayacak kadar büyüktür.² (Kuntay 1956: 624) Mithat Paşa'nın II. Abdülhamid idaresinin mağduru olması devrin hürriyetperver gençleri üzerinde büyük bir alaka uyandırır ve 1908 İnkılabı'ndan sonra Mithat Paşa abidevi ve "culte" bir şahsiyet haline gelir. "Hürriyet Kahramanı" ya da "Hürriyet Şehidi" olarak tebci edilen Mithat Paşa'nın ismi okullara, caddelere, binalara, gemilere ve stadyumlara verilir. Mithat Paşa'nın fotoğrafının/resminin olduğu pullar, zarflar ve kartpostallar basılır. Namık Kemal, Müşir Fuat Paşa, Prens Sabahattin, Enver Bey ve Resneli Niyazi Bey'le birlikte Mithat Paşa'nın da resmini hâvi kartpostallar büyük alaka uyandırır. Mithat Paşa anısına okullarda ve yeni teşekkül eden cemiyetlerde tiyatro salonlarında çeşitli ihtifaller düzenlenir.

² "Evet, bir takım edebiyatçılar ve inkılapçılar sanki bir aileydi ve merkezleri eski gazel şairi ve millî devlet adamı Mithat Paşa idi. Kemal'in yeni nesirdeki mürebbsi Şinasi müstesna, eski nazımdaki mürşidi Leskofçalı Galip'ten, çok beğendiği yepyeni Abdülhak Hamit'e kadar, bütün arkadaşları Mithat Paşacı idiler." (Kuntay 1956: 624)

¹ selahattincitci@gmail.com